

ПІСЛЯСЛОВО

Біля обеліска, що на площі,
Знову мати сповіда віки...
Сонце срібло кіс її положе
Крізь густі самотності роки.
Не затихне в серці її мука,
Не прогнати спогадів і снів.
Не дала війна старій онука,
А забрала п'ятеро синів.
Ярославни,
Славні мої, милі.
Скільки вас побачила земля?
Скільки вас ридає на могилах?
Вами горе людське промовля.
Скільки вас зів'януло без цвіту, —
Укотилась в дім самотина, —
Скільки вас удовами по світу
З сиротами кинула війна,
Скільки вас даремно виглядало?
Не прийшли з війни тоді сини —
Небо розкуйовджене гоїдали
З горя посивілі ясени.
А роки нескорене минають,
Носять Ярославнам сивину...
Іменем синів я проклинаю
Горем людським прокляту війну.

Валерій Шпак
(Ярославни (спогад))

Минуло шість десятиліть від незабутнього травня 1945 р., але й сьогодні величний подвиг захисників і визволителів Вітчизни символізує тріумф справедливості, залишається невичерпним джерелом патріотизму та незламної віри у свої сили.

Величезну ціну заплатив наш народ за Перемогу. Україна, яка опинилася в епіцентрі найжорстокіших в історії людства битв, втратила близько 8 мільйонів своїх громадян. Жодна з країн-учасниць Другої світової війни не зазнала таких жертв. На довгі 1225 днів і ночей наша земля була окупована фашистськими загарбниками. Але їм, як і численним завойовникам усіх часів, не вдалося поставити наш народ на коліна.

Якщо на початку 1941 р. було в Україні 41,9 млн чоловік населення, то в 1945 р. — залишилося 28,4 млн. чоловік, тобто населення України скоротилося майже на 14 млн. чоловік. З урахуванням репатрійованих, реєвакуйованих і демобілізованих з армій за роки війни Україна втратила понад 10 млн. чоловік, або кожного четвертого свого громадянина. Людські втрати і руйнування в Україні за роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. перевищують втрати будь-якої іншої країни. Скільки б часу не минуло від тієї пам'ятної весни 1945-го, ніколи не згасне слава воїнів, які в героїчному протистоянні врятували людство від коричневої чуми фашизму.

Черкаський край став ареною запеклих кровопролитних боїв як на початку Великої Вітчизняної війни, так і в період визволення від німецько-фашистських загарбників.

Перші підрозділи німецьких окупаційних військ з'явилися на теренах Черкащини в середині липня 1941 р., тобто менше ніж через місяць після початку агресії. 19 липня вони захопили Жашків. Їх напад від самого кордону стримували в жорстоких боях воїни 6-ї та 12-ї армій Південно-Західного фронту. У районі міста Умані ці армії опинилися в оточенні. Із ста тисяч оточенців вирвалося з кільця дуже мало. Більшість загинула в нерівних поєдинках, ціною свого життя надовго затримавши просування гітлерівців до Києва. Всі вони, воїни-герої, перших та згодом всіх подальших воєнних років, які, визволяючи від агресора Черкащину, полягли на цій землі не доживши до світлого Дня Перемоги, поховані у братських могилах.

Пам'ять про мужність та героїзм радянських воїнів-визволителів, які подолали оборонну лінію фашистів на берегах Дніпра і звільнили від ворога черкаську землю, вдячні нападки увіковічили в численних пам'ятниках, обелісках та величних меморіалах, які були побудовані і відродженні із попелу війни.

Одним з визначних взірців сучасного монументального мистецтва в Україні є меморіальний комплекс "Пагорб Слави" у Черкасах, що відтворює у хвилюючих образах незабутні події та імена. "Пагорб Слави" відкрито (перша черга) 9 травня 1968 р. В 1974-1975 рр. і в 1977 р. була проведена реконструкція меморіального комплексу. Авторами проекту комплексу були скульптори Г.Н. Кальченко, Е.М. Купцевич, Б.П. Микитенко, архітектори А.Ф. Іващенко і О.С. Репькас. Без перебільшення слід зазначити, що колективу митців вдалося створити в камені і металі зворушливий образ глибоко громадянського і патріотичного змісту. Характерно, що з будь-якого місця меморіального майдану погляд відвідувачів раз у раз звертається до величної скульптури Вітчизни-Матері (її автор – народна художниця України, заслужений діяч мистецтв республіки, лауреат Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка Галина Никифоровна Кальченко). Пам'ятник увічне пам'ять про подвиг воїнів-земляків, які віддали життя в боях за Батьківщину в 1941-1945 рр. Він став величною спорудою, і, водночас, прикрасою прибережної і центральної частини міста Черкаси. Якось перебуваючи на "Пагорбі Слави" відомий український письменник Олександр Сизоненко по відношенню до Вітчизни-Матері образно сказав: "І хоч стоїть вона в Черкасах, а здається – витає над усіма твоїми загиблими друзями й рідними, що впали на далеких плацдармах за нашими теплими й чужими холодними ріками, поховані й не поховані тобою".

На Черкащині знайшли вічний спочинок у 763 братських могилах 196 806 воїнів (з них відомо імен – 27199; з яких увіковічено – 16931 особа).

Аби Ви, шановний читачу, глибше зрозуміли масштабність поховань на теренах Черкащини, наведу коротку інформаційну довідку про кількість братських могил у районах сучасної області, яку приведено у науково-популярному виданні "Без права на забуття. Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років", яке побачило світ на Черкащині у 2005 р., та співавтором якої має честь бути автор цих рядків. До речі, про всі нижче перелічені братські могили Черкащини, у даній книзі Ви знайдете досить детальну інформацію.

Городищенський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 36.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 2902 особи (з них відомо імен – 1515, з яких увіковічено – 985 осіб).

Драбівський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 33.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 944 особи (з них відомо імен – 189, з яких увіковічено – 69 осіб).

Жашківський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 48.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 7288 осіб (з них відомо імен – 2586, з яких увіковічено – 1946 осіб).

Звенигородський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 50.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 5544 особи (з них відомо імен – 2114, з яких увіковічено – 1234 особи).

Золотоніський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 31.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 12263 особи (з них відомо імен – 870, з яких увіковічено – 566 осіб).

Кам'янський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 27.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 1407 осіб (з них відомо імен – 778, з яких увіковічено – 616 осіб).

Канівський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 71.

Загальна кількість похованих у братських могилах району – 20756 осіб (з них відомо імен – 4061, з яких увіковічено – 1361 особа).

Загальна кількість братських могил на території м. Канів – 6.

Загальна кількість похованих у братських могилах у м. Канів – 525 осіб (з них відомо імен – 59, з яких увіковічено – 31 особа).

Катеринопільський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 11.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 691 особа (з них відомо імен – 283, з яких увіковічено – 234 особи).

Корсунь-Шевченківський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 47.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 4794 особи (з них відомо імен – 2250, з яких увіковічено – 1119 осіб).

Лисянський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 43.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 8932 особи (з них відомо імен – 3368, з яких увіковічено – 2900 осіб).

Маньківський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 31.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 2046 осіб (з них відомо імен – 615, з яких увіковічено – 392 особи).

Монастирищенський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 38.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 2646 осіб (з них відомо імен – 912, з яких увіковічено – 534 особи).

Смілянський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 29.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 1824 особи (з них відомо імен – 777, з яких увіковічено – 483 особи).

Загальна кількість братських могил на території м. Сміла – 13.

Загальна кількість похованих у братських могилах у м. Сміла – 37818 осіб (з них відомо імен – 299, з яких увіковічено – 50 осіб).

Гальнівський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 25.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 4024 особи (з них відомо імен – 306, з яких увіковічено – 262 особи).

Уманський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 52.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 1383 особи (з них відомо імен – 349, з яких увіковічено – 74 особи).

Загальна кількість братських могил на території м. Умань – 12.

Загальна кількість похованих у братських могилах у м. Умань – 68647 осіб (з них відомо імен – 382, з яких увіковічено – 344 особи).

Христинівський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 21.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 522 особи (з них відомо імен – 204, з яких увіковічено – 143 особи).

Черкаський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 45.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 3443 особи (з них відомо імен – 1931, з яких увіковічено – 1149 осіб).

Загальна кількість братських могил на території м. Черкаси – 2.

Загальна кількість похованих у братських могилах у м. Черкаси – 3899 осіб (з них відомо імен – 1038, з яких увіковічено – 1038 осіб).

Чигиринський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 23.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 1268 осіб (з них відомо імен – 965, з яких увіковічено – 424 особи).

Чорнобаївський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 45.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 1482 особи (з них відомо імен – 257, з яких увіковічено – 153 особи).

Шполянський район.

Загальна кількість братських могил на території району – 20.

Загальна кількість похованих у братських могилах – 1758 осіб (з них відомо імен – 1091, з яких увіковічено – 824 особи).

Окрім братських могил, на Черкащині є чимало індивідуальних військових поховань часів Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. (як засвідчує сучасна статистика, таких могил на Черкащині 158). Це, в основному, поховання воїнів-фронтовиків, які полягли на нашій землі визволяючи її. Серед похованих і відомі люди тих часів. Так, наприклад, на Черкащині загинув і похований відомий письменник-воїн Аркадій Гайдар. 26 жовтня 1941 р., Аркадій Петрович загинув біля села Ліпляве Канівського району. На місці його загибелі поставлено гранітну брилу. Похований у місті Каневі, де встановлено пам'ятник письменнику. Аркадій Петрович Гайдар автор відомих дитячих книг: "Тимур і його команда", "Військова таємниця", "РВС", "Школа", "Чук і Гек". На його книгах виховувалось не одне покоління.

Під час героїчного прориву на Черкащині загинув і похований відомий російський письменник Юрій Кримов. Могила і гранітний пам'ятник Ю. Кримову знаходяться з центрі села Богодухівки Чорнобаївського району. Юрій Кримов автор відомих творів: "Танкер "Дербент"", "Інженер".

Кожного року 9 травня, ось уже протягом 60-ти років поспіль, по всіх усюдах йдуть люди до Вічного вогню, до братських могил, де спочивають вічним сном герої – десантники і піхотинці, танкісти і сапери, артилеристи і мінометники... Ідуть, щоб згадати тих, кого немає серед нас, щоб за високим рахунком оцінити час нинішній.

Своїм війським подвигом вони увійшли в безсмертя. Бо не владний час стерти пам'ять про звитяжців. Ніколи – ні через роки, ні через століття - не заросте пародна стежка до дорогих могил.

Без перебільшення, слід зазначити, сьогодні жителі Черкащини сповнені почуття глибокої вдячності фронтовикам, які грудьми стали на захист Вітчизни, відстояли її свободу і незалежність. Завдяки їм ми шістдесят років живемо в мирі, пам'ятаючи світлі і гіркі уроки історії, пам'ятаючи, якою ціною завойовано сьогоднішній день нашої держави.

Валентин ЛАЗУРЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент,
член Національної спілки журналістів
України, заступник голови правління
Черкаської обласної організації
Всеукраїнської спілки краєзнавців

